

KÖZLEMÉNYEK

Az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár Ms I 3c jelzetű antifonáljának egy töredéke a Nagyszombati Városi Levéltárban. A Pozsonyi Állami Levéltár Nagyszombati Fióklevéltárában (Štátny archív v Bratislave pobočka Trnava) a IIIId/599 jelzetű nagyszombati számadáskönyv (*Liber restantiarum* 1659, 1670, 1676) kötése egy pergamen antifonále-töredék a 15. század közepéről. Az in situ töredéknek jelenleg csak az egyik oldala vizsgálható. Mérete 434 × 312 mm, a levél szélei a kötéstáblára belső oldalára vissza vannak hajtvva és a kiragasztott előzéklappal letakarva. Az írástükör, melynek felső szélén egy csik ugyancsak a hajtásba esik *385 × 250 mm, eredetileg 390 × 250 mm. Az írás a liturgikus kódexeknél használt igényes gótikus könyvírás. Hangjelzése metzigót–magyar keveréknotáció öt vörös vonalon, dupla keretvonalakkal, c- és f-kulcsokkal. A custos kvadrátformájú, ami cseh hatást tükröz, a magyar notációra a rombikus custos-forma jellemző (Pozsony, Szepesség, Esztergom). A clivis derékszögű alakzat (tipikus metzi írásmód), ahol az alsó hang levágott formájú (szepességi és lengyel kéziratokra jellemző). Egy oldalon nyolc szöveg- és kottasor van. A kottaszisztéma magassága 30–32 mm, punctum 7 × 7 mm, custos: 5 × 4 mm.

A töredék az antifonále *Commune sanctorum* részéből, a püspök hitvalló (*Commune unius Confessoris/Commune unius Confessoris Episcopi*) éjszakai zsolozsmájának rezponzóriumaiból őrzött meg egy részletet:¹ Noct. II. R. 2. [*Iste homo ab adolescentia ...; V. Ec*]ce homo sine querela verus dei cultor abstinens se ab omni opere malo et permanens in innocentia sua;² R. 3. *Amavit eum dominus et ornavit eum stolam glorie induit eum et ad portas paradisi coronavit eum.*³

Amikor 2014-ben eredetiben megnézhettem az esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár Ms. I. 3c jelzetű, esztergomi rítusú antifonálját,⁴ notációja rögtön nagyon emlékeztetett erre a nagyszombati kódextöredékre. Az alapos összevetés megerősítette a hangjegyek, kulcsok, custos-forma azonosságát, s így megállapíthatjuk, hogy a számadáskönyv bekötésére felhasznált kódexlap – az apró méretbeli eltérések ellenére – ebből az antifonáléból származik.

EVA VESELOVSKÁ

¹ A II. nokturus 2. és 3. rezponzóriuma, I. *Corpus Antiphonalium Officii, Ecclesiarum Centralis Europae. V/B Strigonium (Sanctorale)*, Kovács, Andrea (ed.), Bp., MTA Zenetudományi Intézet, 2006. 313. Nr. 5.1305.0290–5.1305.0300.

² DOBSZAY, László, SZENDREI, Janka, *Responsories*, I–II, Bp., Balassi Kiadó, 2013, 8098.

³ DOBSZAY, SZENDREI 2013, i. m. 2054.

⁴ RADÓ, Polycarpus, *Libri liturgici manuscripti bibliothecarum Hungariae et limitropharum regionum*, Bp., Akadémiai Kiadó, 1973, 528–529, Nr. 180; KÖRMENDY Kinga, *A Knauz-hagyaték kódextöredékei és az esztergomi egyház középkori könyvtárának sorsa*, Bp., Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, 1979 (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei, Új sorozat, 7), 82; SZENDREI Janka, *A magyar középkor hangjegyes forrásai*, Bp., MTA Zenetudományi Intézet, 1981 (Műhelytanulmányok a Magyar Zenetörténethez, 1), 30–31, C 9.

Az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár Pálóci-antifonale⁵ néven, Ms I. 3c és Ms I. 3d jelzettel két 15. századi, csonka antifonálét őriz. Az antifonále-kötetek első leírásakor Radó Polikárp műfaji és időbeli rokonság alapján, feltételeesen ugyan, de összekapcsolta a de tempore részt tartalmazó, díszítetlen kötetet (Ms. I. 3d.) a de sanctis rész nyári és őszi időszakának antifóniáit tartalmazó díszített kötettel (Ms I. 3c.).⁶ Berkovits Ilona leírásában tényként vette át a két kötet összetartozását, de csak a díszített kötetet foglalkozott.⁷ A díszítés szerinte rokonítható az ún. Pálóci-missale díszítésével (OSZK Cod. lat. 395), mely Pálóci György érseksége (1423–1439) idejére datálható (innen az elnevezés). Radó leírásából tévesen vonta le Berkovits Ilona azt a következtetést, hogy az Ms. I. 3c antifonálét az esztergomi Szent Adalbert székesegyház számára készítették. A zenetörténeti vizsgálatok nem igazolták a kötetek székesegyházi rendeltetését,⁸ Török Gyöngyi nem talált közvetlen rokonságot az Ms I. 3c és a Pálóci-missale (OSZK Cod. Lat. 359) díszítése között.⁹ A díszített Ms. I. 3c és a díszítetlen Ms. I. 3d kódexek tehát sem Pálóci György esztergomi érsekségének időszakához (1423–1439), sem az esztergomi székesegyházhoz nem kapcsolhatók. A két kódex valójában nem is tartozik össze, tartalmilag nem egészítik ki egymást, formailag is különbözőek. Az Ms. I. 3c a 15. század közepe után, az esztergomi rendtartomány egyik észak-nyugati egyháza számára készülhetett a notáció jellegzetességei alapján. Az Ms. I. 3d valamivel később, 1480 körül készült és notációja az érseki székhely gyakorlatahoz közelebb áll. Közös azonban a két kódex újkori utóélete: 1543 és 1630 között a nagyszombati Szent Miklós templomban voltak használatban, amely ebben az időszokban az esztergomi érseki rendtartomány székesegyháza volt. A Főszékesegyházi Könyvtárban Palkovics György könyvtáros 1804-ben vette a kódexeket állományba.

Eredetileg mindkét antifonálé több kötetes volt. Az Ms I. 3c esetében az f. 59^r lapszéli bejegyzése utal egy másik kötetre: „in alio libro istam ant. inveni 31^r”. Az Ms I. 3d kötet ’de tempore’ és egykori ’de sanctis’ részéből is maradtak fenn töredékek,¹⁰ melyekbe az esztergomi Főkáptalan magánlevéltárában a garamszentbenedeki birtokfelügyelők 1659–1696 közötti elszámolásait fűzték össze. A káptalannak benyújtott számadásokat helyben kötötték be, nem vitték ki a káptalan épületéből.¹¹ Az Ms I. 3c kötetből származó töredék eddig nem volt ismert. A csonka antifonále a ’commune martyrum’ miséinél szakad meg, néhány levélnyi távolságra az Eva Veselovska által most azonosított töredék szövegétől. A töredékbe egy nagyszombati könyvkötő kötötte 1676 után a városi magisztrátus hátralékokat nyilvántartó említett kötetét.

1630-ban a nagyszombati zsinat rögzítette a római rítus kötelező használatát. Az esztergomi rítusú liturgikus kódexekből ezután vághattak ki lapokat másodlagos felhasználás céljából. A most azonosított antifonále-levél a nagyszombati könyvkötők tevékenységére hívja fel a figyelmet. Mű-

⁵ A Főszékesegyházi Könyvtár kézíratairól Kovách Zoltán könyvtárigazgató 1964-ben egy annotált jegyzéket készített, és ebben Berkovits megállapításai alapján „Pálóci-féle kétkötetes antifonárium” névvel ismertette a két liturgikus kódexet. Dr. KOVÁCH Zoltán, *Az esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár története a II. századtól 1820-ig*, Kieg., vál., bibliogr., névmutatót összeáll. és közread. Szepesi Zsuzsanna, Esztergom, Főszékesegyházi Könyvtár, 2011², 16, 46.

⁶ RADÓ Polikárp, *Esztergomi könyvtárak liturgikus kézíratai = Pannonhalmi Főiskola Évkönyve* 1940/41, 116–119; Radó 1973, i. m. 528–529. (180. sz.)

⁷ BERKOVITS Ilona, *A kódexfestészet emlékei a Főszékesegyházi Könyvtárban = Magyarország műemléki topográfiája*, 1., Esztergom, GENTHON István (szerk.), Bp., 1948, 292–294 (2. sz.).

⁸ SZENDREI 1981, i. m. 30–31, C 8-9, F 40.

⁹ TÖRÖK Gyöngyi, *Esztergomi antifonále*, Katalógustétel = *Művészet Zsigmond király korában 1387–1437*, II, Katalógus, Beke László, Marosi Ernő, Wehli Tünde (szerk.), Bp., Budapesti Történeti Múzeum, 1987, 375–376, M 16.

¹⁰ KÖRMENDY 1979, i. m. 79–84. (Ms I 3d töredékeinek leírása); SZENDREI 1981, i. m. F 40.

¹¹ KÖRMENDY 1979, i. m. 95–96. (garamszentbenedeki birtok prefektus-számadásainak borítói).

kódésük, könyvkötészeti anyagbeszerzésük, kereskedelmi kapcsolataik ismeretében talán tisztázható lenne az a kérdés is: hogy kerülhetett a káptalan tulajdonában lévő kódexből a kivágott lap a könyvkötőhöz. Esetleg a kódexből hiányzó többi lapnak is nyomára lehetne bukkanni, ehhez azonban további, nagyszombati levéltári kutatások szükségesek.

KÖRMENDY KINGA